

Zeilvaart in de kunst
De kaag:
veerschip, lichter,
vrachtvaarder

Overal in de Lage Landen kwam je kagen tegen, maar vooral in het Zuiderzeegebied en Holland. De kaag was veelzijdig, handelbaar en had een geringe diepgang. Als vrachtschip en lichter werden ze veel gebruikt, maar ook in de beurtvaart met passagiers. Je ziet ze terug op veel zeventiende- en achttiende-eeuwse schilderijen.

Door: Anton Wegman

Ze waren een vast onderdeel van het maritieme landschap, alledaags en zonder allure. Een nuchter schip dat zijn schipper een goede boterham opleverde, niks meer en niks minder. Omdat ze zo'n vanzelfsprekend deel waren van onze havens, vaarten en de Zuiderzee, konden de schilders van de maritieme wereld niet om de kaag heen. Dat zie je bijvoorbeeld aan dit schilderij van de Vecht bij kasteel Nijenrode. Naast de kaag zien we een spiegeljacht afge-meerd bij het kasteel en een trekschuit links. Vanwege de luwte wordt de kaag voorbij een paar bomen geboomd, want het hoge spriet-zeil vangt onvoldoende wind om het vaartuig vaart te geven, het ligt vrijwel stil.

Bescheiden

De herkomst van het sloopstypische kaag is mistig. In de jaren zeventig van de zestiende eeuw wordt het voor het eerst genoemd. Sommige historici wijzen naar de kogge als voorloper en daar is wel wat voor te zeggen, immers de vlakke bodem en de rechte, vallende stevens tonen verwantschap met de vorm van koggeschepen. De zijden sloten onder een hoek aan op het vlak. Het waren dus typische platbodems met als voornaamste eigenschappen een geringe diepgang en de mogelijkheid om droog te vallen. Dat maakte kagen geschikt voor vrijwel alle Nederlandse wateren. Nicolaes Witsen geeft in zijn beroemde boek *Aeloude en hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier* uit 1671 een bestek van een kaag. Het door hem gemeten schip is 47 (Amsterdamse) voet lang, 12 voet breed en 4 voet en twee duim hol, een sloopje van bescheiden afmetingen (13,30 x 3,40 x 1,64 m).

Niet moeders mooiste

De kaagschepen uit de zeventiende eeuw hadden weinig zeeg en de rechte stevens maakten de vorm er niet aantrekkelijker op. Maar deze kenmerken zorgden ervoor dat kagen relatief goedkoop en snel te bouwen waren. Ze werden vrijwel altijd overnaads gebouwd, in de achttiende eeuw waren ze echter altijd karveel gebouwd. De vaareigenschappen moesten redelijk tot goed zijn geweest en ze voeren zowel op beschut als op open water. Bekend waren de veerkagen die van de Overtoom buiten Amsterdam een beurtdienst onder-

Jacobus Storck schilderde rond 1685 dit vredige tafereel aan de Vecht tegenover kasteel Nijenrode bij Breukelen. Een kaag wordt voortgeboomd door de schippersknecht vanwege de luwte van de bomen op de oever. (collectie Rijksmuseum)

Een Vriefche Kaegh,

Een Gelderse Kaegh,

links boven: Een kaag gaat overstag bij een havenhoofd. Een bemanningslid houdt de fok bak tijdens de wending. Detail uit een werk van Willem van de Velde de Jonge. (collectie Rijksmuseum)

onder: Ets van twee verschillende typen kagen door Reinier Nooms Zeeman. De rechter kaag gebruikt de spriet om met een takel zware lasten te hijsen. Op het achterdek staat een kleine windas voor dat doel. (collectie Rijksmuseum)

hielden dwars over het uitgestrekte Haarlemmermeer naar Leiden (zie SdZ 2022.6).

Kagen uit verschillende delen van het Zuiderzeegebied hadden opvallende eigen kenmerken. De bekendste maritieme tekenaar en etser uit de zeventiende eeuw, Reinier Nooms Zeeman, maakte een bijzondere ets met een Friese en een Gelderse Kaag. De Friese kaag voert een topzeil, een lange kluiverboom en dankzij een lange spriet een opmerkelijk hoog gepiekt grootzeil. De Gelderse kaag vertoont minder zeeg dan de Friese, heeft een fors voorschip en een aanzienlijk lager achterschip, terwijl de spriet heel wat korter is.

Nieuw type?

Rond 1730 zien we dat met de aanduiding kaag een heel ander schip wordt bedoeld. Het is dan een zwaargebouwde talkachtige van 80 tot 100 ton met een geprononceerde zeeg. Ze worden nog wel gebruikt voor hetzelfde doel: het lichten van zeeschepen bij Texel. Wellicht is dat de reden dat ze de naam kaag hebben meegenomen naar dit nieuwe type. Die naam verwees dus waarschijnlijk naar hun functie.

Een bekende kaagschipper was Jan Goedkoop (1781-1855) die nauwkeurig alle financiële bijzonderheden rond zijn reilen en zeilen optekende in een boekje dat bewaard is gebleven. Hij vestigde zich in 1797 vanuit Zwartsluis in de hoofdstad en kocht in 1807 een kaag. Gedurende de Franse Tijd voer hij er mee, vaak op Gent, maar nadat de Fransen vertrokken waren verdiende hij zijn geld uitsluitend met het lichten van schepen op de Rede van Texel en de Zuiderzee. Dat was het werk waar de kagen goed in waren.

Jan Goedkoop verdiende er prima mee en legde zo de grondslag voor zijn fortuin. Na de aanleg van het Noordhollandsch Kanaal verlegde de zakelijke Goedkoop zijn activiteiten naar andere terreinen. Hij werd de stamvader van de bekende Amsterdamse ondernemersfamilie die eigenaar was van een rederij, een sleepvaartbedrijf, de scheepswerf Kromhout en de gelijknamige motorenfabriek.

Het dorp Kaag heeft overigens geen verwantschap met het scheepstype; kaag is ook het woord voor de aanduiding van een stuk buitendijks land. 📍

boven: Deze snelle schets van een kaag met een topzeil is van de hand van Abraham Storck. Dankzij de geringe diepgang en de vlakke bodem kan de kaag vlakbij het strand liggen, waarschijnlijk hier geschetst bij de rede van Texel. Met behulp van de spriet is de bijboot aan boord genomen. De spriet fungeerde ook als hijswerktuig bij het overnemen van vracht uit de schepen op de rede. (collectie Rijksmuseum)

onder: Kaagschip op Texel in 1751. Het scheepstype heeft in de achttiende eeuw een

aanzienlijke verandering van vorm ondergaan. De naam kaag verwijst daarom mogelijk meer naar de functie van de vroegere kaag, namelijk het lichten van zeeschepen, dan dat er werkelijk sprake is van een geëvolueerde scheepsvorm. Hendrick Gerritsz. Moolenaar was de trotse eigenaar van deze kaag en hij liet zijn schip portretteren door Jhannis de Blaauw (1712-1776). Zulke schilderijtjes hingen in het gildehuis van het Groot Binnen- en Buitenlandvaardersgilde in de Smaksteeg in Amsterdam. (collectie Amsterdam Museum)